

Stříbrná stezka: česko-německá přeshraniční spolupráce v praxi

Lukáš Novotný

The Silver Road: Czech-German Cross-Border Cooperation in Practice

Extended abstract:

Cross-border cooperation between Czechs and Germans is currently evolving in numerous areas. In recent years, the mining tradition has become the common denominator of cross-border activities in the Ore Mountains region. The study deals with this aspect of Czech-Saxon cross-border cooperation primarily from the perspective of regional development and tourism. It focuses on the Silver Road and its role in contemporary Czech-Saxon cross-border activities. As a symbol of shared heritage, the Silver Road exemplifies the so-called spatial turn, i.e. the cultural-social dimension of cross-border cooperation.

The article seeks to present the Silver Road as an example of cross-border cooperation in tourism/destination management and to enrich that cooperation based on a survey of local residents. It strives to determine the importance of the role in public awareness played by this specific tourism product, namely the Silver Road and the mining heritage as a whole, what Czechs and Saxons know about this local tradition and the neighbouring country's traditions. It is concluded by summarizing the potentials and deficits of the Silver Road's destination management.

The study presents the results of a questionnaire survey implemented in mid-2016 which focused on the mining theme and its potential for Czech-Saxon cross-border activities and cooperation. The survey targeted local residents in communities along the Silver Road. 350 questionnaires were collected in the Czech Republic and 550 in Saxony. Quota sampling was applied, with minor deviations in terms of age and distribution of the population in the Czech sample due to the Silver Road's small geographical coverage. Since the stakeholders on both sides of the border are planning to include these sites in the list of UNESCO World Heritage Sites, we need to study the attitudes of local residents to determine whether this is lived heritage.

The article demonstrates that the mining theme plays an important role in the practice of cross-border cooperation between the Czech Republic and the Free State of Saxony. A cross-border activity with such high ambitions as UNESCO listing cannot be found elsewhere in the Czech borderland. While the Saxon side exhibits a considerably higher intensity of cross-border activities, Ore Mountains residents in both countries are little aware of the ways the mining heritage is being developed in the neighbouring country. Most of the respondents do not know the neighbouring country's mining heritage sites. Based on this finding, we argue that cross-border marketing communication needs to be improved, and this applies both to the Saxon institutions dealing with regional development and tourism and to entities at the level of the Karlovy Vary and Ústí nad Labem regions. Moreover, CzechTourism, as the key agency of central government responsible for marketing communication and destination management in the Czech Republic, should probably get involved in these activities as well. Finally, cross-border destination management needs to be encouraged. Bilingual activities should perhaps be undertaken because the language barrier continues to pose a relatively major obstacle to Czech-Saxon cross-border cooperation, a fact also revealed by previous studies. In addition to these promotional activities, marketing communication needs to be elaborated more comprehensively to better tap the possibilities of new media. Inspiration can be drawn from similar activities or areas with cross-border destination management.

Keywords: Czech Republic, Saxony, Silver Road, cross-border cooperation, Czech-German relations, mining

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2016.2.14.316>

Vztahy mezi státy jsou vždy značnou měrou formovány prostředím, tedy uspořádáním prostoru, který zcela zásadním způsobem souvisí se sociálním obsahem [Musil, Müller 2008]. V sociálních vědách hovoříme o *spatial turn*, doslovně o topologické změně, která vyjadřuje změnu paradigmatu - prostor již není vnímán pouze jako geografický útvar, ale je nahlížen v kontextu kulturních specifik [Withers 2009; Döring, Thielmann 2008]. Výstižně to popsal Anthony Giddens, podle něhož může poloha v prostoru výrazně určovat kvalitu života lidí a jejich životní šance [Giddens 1984]. Proto dnes dochází v různých oborech, sociologii nebo politologii nevyjímaje, ke zvýšenému zájmu o prostor a místo (viz např. sociologie prostoru [Schäfers 2006]).

Velmi specifickým případem prostoru jsou přitom pohraniční oblasti [Omoniyi 2014]. Jedná se zpravidla o periferní oblasti, jež jsou obecně výsledkem nerovnoměrného rozvoje společnosti na daném území. Tento jev má své specifické důvody ovlivněné historickými, politickými, ekonomickými, sociálními, kulturními, ale i přírodními faktory. Vzhledem k tomu, že pohraniční oblasti leží často mimo hlavní jádrové oblasti a rozvojové osy, jedná se minimálně v podmínkách českých hranic o regiony méně ekonomicky i sociálně vyspělé a s četnými problémy. Jejich rozvoj je tedy velkou výzvou a předmětem regionální politiky České republiky, ale také různorodé přeshraniční spolupráce a dalších aktivit regionálního a lokálního rozvoje. O tom, jak zásadní téma je právě

podpora českých pohraničních úseků, svědčí již skutečnost, že s výjimkou Prahy a dvou krajů se na území všech ostatních krajů nalézají státní hranice, a tyto kraje jsou tedy nuceny řešit situaci v pohraničí a zabývat se i agendou přeshraniční spolupráce. V regionálním plánování sehrává přitom často zcela zásadní úlohu přeshraniční cestovní ruch, z jehož perspektivy zde na přeshraniční spolupráci nahlížíme.

Tato studie se zaměřuje na oblast Krušnohoří, tedy na česko-saskou spolupráci, a na tamní podstatné téma, které je v posledních letech stále častěji předmětem přeshraniční spolupráce [Pforr 2013; Rojík 2000; Novotný 2009]. Produktem dnešního přeshraničního cestovního ruchu, který má poukázat na sdílenou tradici a zároveň propojit dochované památky, je Stříbrná stezka (*Silberstraße*). Jedná se primárně o produkt saského destinačního managementu [k problematice destinačního managementu viz Davidson, Maitland 1998; Sainaghi 2006], který čerpá z historické role této stezky a jehož cílem je v první řadě podpořit aspekt dolování rud v tamním lokálním (pod)krušnohorském poznávacím cestovním ruchu.

Cílem článku je představení Stříbrné stezky jako příkladu přeshraniční spolupráce v oblasti cestovního ruchu/ destinačního managementu a zhodnocení této spolupráce s využitím šetření mezi místními obyvateli. Klademe si zde otázku, jak významnou úlohu sehrává tento specifický produkt cestovního ruchu, tedy Stříbrná stezka a potažmo hornická tradice, v povědomí Čechů a Sasů, co tamní obyvatelé znají o této tradici a o tradicích sousedské země a jaký potenciál a jaké deficity má rozvoj cestovního ruchu v česko-saském pohraničí.

Destinační management zde přitom chápeme jako soubor technik, nástrojů a opatření používaných při koordinovaném plánování, organizaci, komunikaci, rozhodovacím procesu a regulaci cestovního ruchu v dané destinaci [Pásková, Zelenka 2002]. Stříbrná stezka je jedinečný projekt, který nemá v tomto pohraničním úseku obdoby (co do rozsahu spolupráce i historického významu tradice); srovnatelný je snad jen s probouzejícími se aktivitami souvisejícími se Zlatou stezkou v česko-bavorském pohraničí, ovšem také zde se obsah spolupráce na této platformě teprve formuje. Dolování rud má totiž v českém i saském Krušnohoří několik staletí dlouhou tradici, přičemž aktivity, které tyto dřívější způsoby obživy připomínají, se v saském pohraničí dochovaly často v nezměněné podobě.

Stříbrná stezka je dnes také přeshraniční aktivitou. V jedné z jejích zastávek v západní části saských Krušných hor, v horním městě Annaberg-Buchholz, byla totiž otevřena odbočka na českou stranu. A tak dnes Stříbrná stezka vede až k české hranici do Božího Daru, odtud dále přes tamní hornické památky v Horní Blatné do Jáchymova a na české straně končí v Ostrově nad Ohří. Tím je sice zohledněna geograficky pouze malá část z české hornické tradice (celá řada českých měst v Krušnohoří s tradicí dobývání rud není zahrnuta), ovšem i tak se jedná o zajímavý prvek přeshraniční spolupráce. Ostatně patrně historicky nejvýznamnější město z českého Krušnohoří, které je zároveň jedním z nejstarších měst, Jáchymov, je součástí této stezky. Stezka dnes představuje základnu pro další aktivity, kterými se obce (v České republice nejen ony) snaží o zapsání hornických památek českého a saského Krušnohoří na seznam světového kulturního dědictví UNESCO. Aktivity v této oblasti jsou v tomto rozpočtovém období vyvíjeny také v rámci Operačního programu Česká republika a Sasko, který

dotuje nikoli výlučně Stříbrnou stezku, ale obecně projekty zaměřené na tradici dolování rud. Hornická tradice se tím stává poměrně významným pojítkem česko-saské regionální spolupráce.

Přeshraniční spolupráce a cestovní ruch

Pohraničí definujeme nejlépe v dichotomii s vnitrozemím. Můžeme přitom rozlišit geografickou, historickou a sociální charakteristiku pohraničí. Geograficky vzato se jedná o územní celky, v případě ČR o bývalé okresy, které leží na státní hranici. Tato definice je však příliš direktivní a nevystihuje některá další specifika. Z hlediska historického pak za české pohraničí považujeme často území, které bylo do roku 1945 osídleno převážně německým obyvatelstvem. Toto území prošlo následně po odsunu značnou demografickou a socioekonomickou změnou a potýká se dodnes s některými (zejména sociálními a ekonomickými) problémy, které jsou typické právě jen pro tuto oblast [Kastner 1996]. Hovoříme pak o tzv. reliktní hranici a reliktním hraničním efektu. Tyto problémy je třeba řešit právě v rámci regionálního rozvoje pohraničních oblastí.

Sociální definice pak za pohraničí považuje takový prostor, v němž je pozorovatelný vliv státní hranice a tím i sousedské země [Loftus 2015]. Je zde tedy patrný tzv. hraniční efekt, přičemž není již jednoznačně stanoveno, jak velký má být tento vliv a ani to, do jaké míry je či není prospěšný [Jeřábek, Dokoupil, Havlíček 2004]. Hraniční efekt je pak oním ústředním kritériem, podle něhož vystihujeme *spatial turn* pohraničních oblastí. V současném pojetí prostor obecně nechápeme pouze jako geografický, nýbrž ho charakterizujeme jako výsledek sociálních vztahů, které se skládají z jednání a zájmů místních obyvatel, díky nimž je onen reálný prostor doplňován a konstruován [Withers 2009; Peck 2011; Buttner 1969; Goffman 1963; Jakle 1971; Ross 1988]. Z výzkumů realizovaných v posledních letech v českém pohraničí přitom plyne, že alespoň částečný vliv sousedské země v českém pohraničí připouští až 40 % české populace žijící v pohraničních oblastech. U obyvatel regionů hraničících se Saskem, tedy těch, kterým se zde budeme věnovat, je deklarovaný vliv ještě větší (52 %) [Zich 2007; Zich, Anýžová 2016; Peck 2011].

Za přeshraniční spolupráci pak považujeme takovou formu aktivit, při níž dochází k aktivní účasti občanů či celých sociálních skupin na utváření nějakých společných hodnot. Sociolog František Zich hovoří o budování přeshraničního společenství [Zich 2005]. Jedná se o cílevědomou činnost, ať už institucionalizovanou (např. v podobě partnerských obcí či jiných partnerství) či neinstitucionalizovanou, při níž dále dochází ke vzájemnému poznávání, získávání důvěry a ke snaze pochopit specifika druhé země a životní styl jejích obyvatel. Přeshraniční aktivity můžeme tedy chápat jako jakýsi pokus o minimalizaci role hranice. Přeshraniční spolupráce se snaží potlačit jednostrannou orientaci obcí a regionů směrem do vnitrozemí a omezení každodenního života a vývoje způsobené přítomností státní hranice [Kurczewska 2009]. Podoba a intenzita přeshraničních vazeb je determinována různými faktory, mimo jiné původem hranice a její funkcí (předěl společenských systémů nebo prostor intenzivní kulturní či jiné výměny). Významným smyslem přeshraniční spolupráce je odstraňování asymetrií mezi obyvatelstvem na obou stranách

hranice. Toto odstraňování nerovností vychází často ze snahy tzv. lokálních elit a obecně vzato probíhá snáze u příslušníků vyšších a středních sociálních vrstev [Faist 2016]. Mezi vyššími a středními sociálními vrstvami nalézáme podstatně častěji aktivní nositele přeshraniční spolupráce [Zich 2001]. To je dáno zejména jejich sociálními, kulturními i jazykovými kompetencemi.

Přeshraniční cestovní ruch je taková forma cestovního ruchu, která je zaměřena na utváření společných přeshraničních strategií a programů, případně na rozvoj služeb cestovního ruchu, resp. gastronomie, v rámci dvou a více kompaktních pohraničních oblastí. Obecně je zde pozornost zaměřena na rozvoj služeb v pohraničních oblastech a na utváření společného přeshraničního destinačního managementu. Hovoříme pak také o interkulturním managementu, resp. marketingu. Přeshraniční spolupráce je vykonávána jak samosprávnými, tak i ostatními subjekty, v prvním případě nejčastěji obcemi nebo kraji, v druhém například spolky, vzdělávacími institucemi atd. [Jetmar 2007].

Stříbrná stezka jako produkt přeshraničního cestovního ruchu

Stříbrná stezka měří 140 kilometrů a jedná se o nejdelší cestu tohoto typu v Sasku, která odbočuje i do České republiky. Stezka odkazuje na bohatou saskou historii dobývání rud a spojuje města a místa související s proslulým hornictvím v regionu Krušných hor [Müller 2014; Hajek 2014]. To, že Stříbrná stezka je projektem saského destinačního managementu, který teprve od roku 2012 odbočuje z Annaberg-Buchholz ve směru na Boží Dar, Jáchymov a Ostrov, je příznačné pro to, jakou úlohu dodnes sehrává odkaz a tradice hornictví v historické paměti v obou částech Krušnohoří. Hornická tradice totiž z české části takřka vymizela a města a spolky se ji snaží často až dnes pozvolna obnovovat [Müller 2014]. Nutno přitom podotknout, že jim k tomu jsou nápomocny mimo jiné i přeshraniční programy, které jsou vypisovány ve spolupráci mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko a jejichž cílem je i podpora společného kulturního vědomí těchto specifických pohraničních oblastí. Žádosti o konkrétní projekty na podporu jednotlivých aktivit se v této době teprve podávají, z programu Ziel3/ Cíl 3 byl však již podpořen projekt Montanregion Krušné hory/ Erzgebirge, jak je zřejmé z webu www.montanregion.cz.

Na saské straně je naopak tradice v tomto ohledu velmi silná. Stříbrná stezka je projektem Turistického spolku Krušnohoří (*Tourismusverband Erzgebirge e.V.*), jehož cílem je propojit lépe i hůře dochované památky a další artefakty, které odkazují na tradici hornictví. Po celých Krušných horách vznikaly v posledních staletích doly, hamry, továrny i další objekty, které se v řadě případů zachovaly, stejně jako slavnosti a ostatní tradice, opět dochované zejména na saské straně hranice [Hajek 2014]. Stříbrná stezka kopíruje na saské straně do značné míry dřívější dopravní cesty, po nichž se transportovaly rudy, a vede ze Cvikova přes Schneeberg, Schwarzenberg, Annaberg-Buchholz, Marienberg a Lengefeld do Freibergu. Stezka dále vede přes Freital do Drážďan, do tamní saské pokladnice, kde je dodnes k vidění řada mimořádně cenných předmětů, vyrobených právě například z krušnohorského stříbra či jiných rud.

Mezi Annabergem a Lengenfeldem stezka částečně kopíruje tzv. stříbrnou vagónovou stezku, starou poštovní a obchodní cestu, a podobně také z Freibergu do Freitalu kopíruje starou knížecí stezku. Stezka je silniční, lze ji však projet i na kole, převážně po dobře sjízdných a udržovaných cyklostezkách. Odbočka stezky z Annabergu do Čech následuje starou poštovní cestu, která vedla původně ze Cvikova až do Karlových Varů, tedy také zde se částečně navazuje na staré historické cesty.

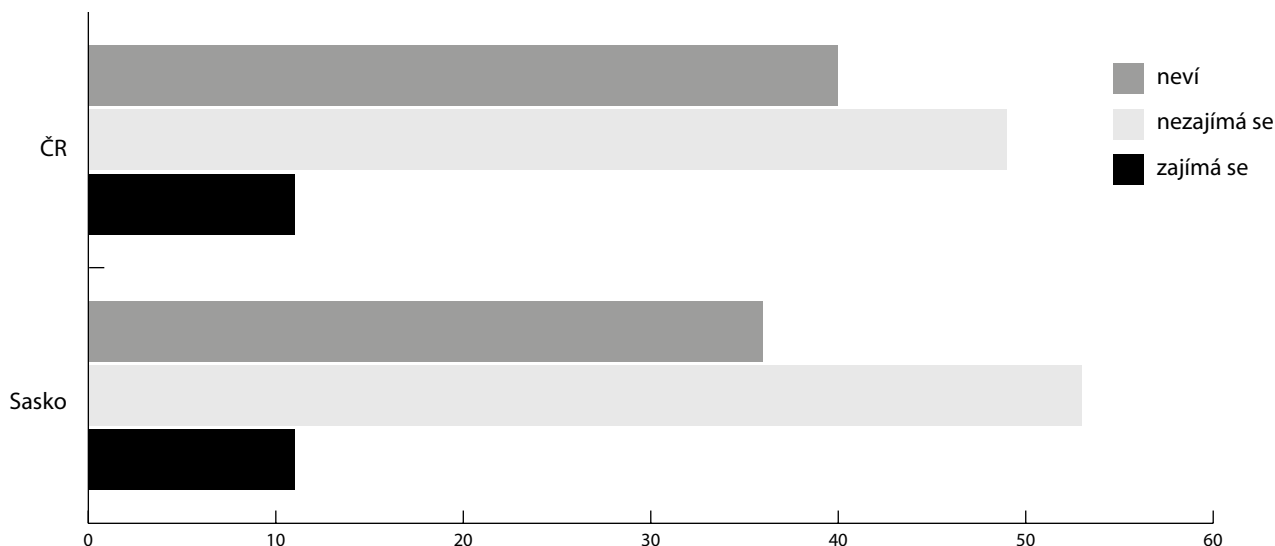
Z hlediska cestovního ruchu jsou stezkou propojeny různé památky, odkazující na dřívější důlní činnost Krušnohoří. Zaměřena je sice převážně na Sasko, ovšem odbočkou do Ostrova nad Ohří zahrnuje také významné památky Ostrovska. Je to umožněno mimo jiné díky četným partnerstvím obcí a měst, kterých jsou v regionu v současnosti desítky. Obce, ale i místní firmy začínají na odkaz hornictví dbát, například v roce 2018 se bude v Chomutově konat hornické setkání. Chomutov se zde může opřít o svou partnerskou obec Annaberg-Buchholz, v níž se tradice hornictví připomíná vícekrát do roka při různých akcích. Stříbrná stezka zahrnuje dále také řadu objektů především saského hornictví, ať už jsou to tamní naučné stezky, přístupné štoly či hamry. Zcela nepřehlédnutelnými památkami jsou pak kostely, na saské straně se jedná nejčastěji o kostely pozdně gotické, mezi nimi např. Kostel sv. Wolfganga ve Schneebergu, sv. Anny v Annabergu nebo dóm ve Freibergu. Ostatně původně gotický je také Kostel sv. Jáchyma v Jáchymově. Součástí stezky je také jáchymovské muzeum a možnost sfárat do tamních štol, spojených se životem tzv. mukulů z doby, kdy sloužily jako komunistický lágř.¹

Samotné rudy, které se zde dobývaly, jsou vystaveny v muzeích, patrně nejcennější sbírku tohoto typu lze najít ve Freibergu (i s odkazem na dobývání rud v české části Krušných hor), menší sbírky existují i na české straně, např. v Jáchymově. Také ukončení Stříbrné stezky v rezidenčním městě Sasko, v Drážďanech, je de facto pokračováním těchto sbírek, v tamních „Uměleckých sbírkách“ (*Kunstsammlungen*) jsou totiž dochovány četné cenné produkty z těchto rud. V celém zkoumaném regionu se koná řada městských a hornických slavností, vánočních trhů, řemeslných přehlídek a dalších akcí, které připomínají hornickou tradici (podobně jako vánoční pyramidy nebo produkty vyřezávané ze dřeva). Stříbrná stezka je tak důkazem toho, že historie může propojovat pohraniční regiony a že právě z historických témat může čerpat přeshraniční spolupráce [Novotný 2016].

Empirické šetření

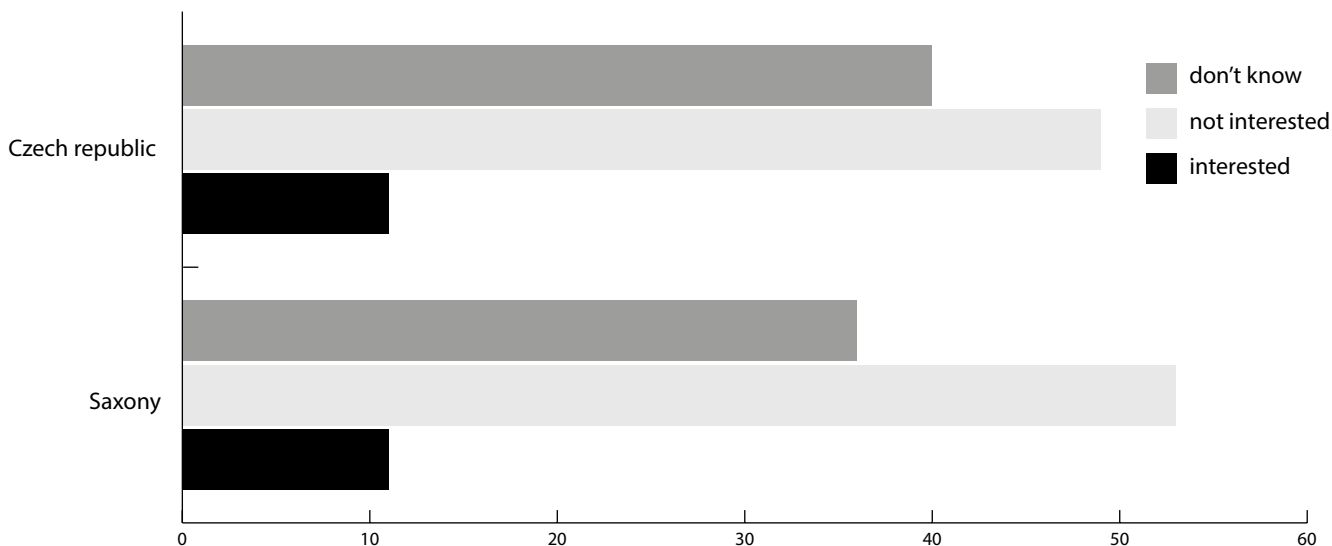
Zhodnocení úlohy, potenciálu a deficitů Stříbrné stezky jako produktu přeshraničního cestovního ruchu vychází mimo jiné z výsledků empirického šetření, které bylo realizováno formou dotazníků v okolí Stříbrné stezky, kde se vyskytují štoly, hamry či jiné pozůstatky důlní činnosti. Dotazování probíhalo na české straně v Abertamech, Božím Daru, Horní Blatné, Jáchymově a Ostrově nad Ohří, tedy v místech, kudy na české straně vede Stříbrná stezka, na saské straně pak zejména v páteřních městech západní části této stezky, konkrétně ve Schwarzenbergu, městě Annaberg-Buchholz a v Marienbergu. Dotazovány byly osoby žijící ve výše uvedených místech, ať už jako rezidenti nebo jako chataři atd. (tedy nikoli náhodní návštěvníci). Pokud se totiž české a saské památky mají brzy

Graf 1: Zájem o pohraničí sousední země

Údaje v %
Zdroj: autor (vlastní šetření 2016)

Figure 1: Interest in the neighbouring country's borderland

Note: Percentages
Source: Author (own survey, 2016).

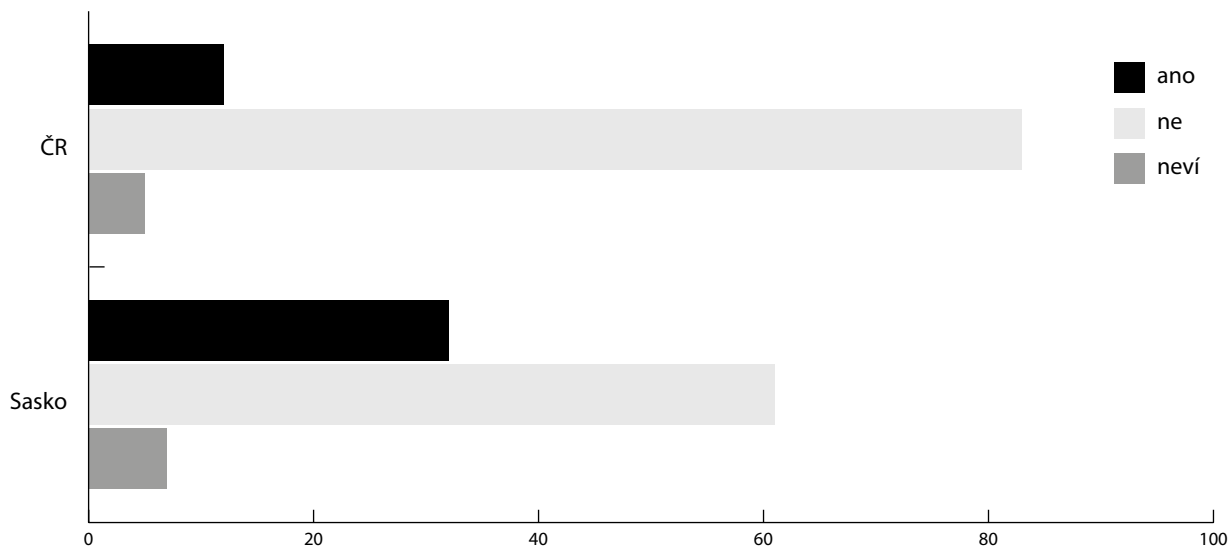
dostat na seznam světového kulturního dědictví UNESCO, což je plánem dotčených subjektů na obou stranách hranice, pak je skutečně zapotřebí, aby občané obou těchto regionů o výskytu památek věděli. Jen tak by se jednalo o skutečně „žité“ dědictví.

Šetření bylo realizováno v rámci dlouhodobé kooperace mezi univerzitami v Ústí nad Labem a Chemnitz. Na obou univerzitách je ve výuce a ve výzkumné činnosti připomínán odkaz hornictví v Krušnohoří, včetně jeho jedinečného aspektu pro přeshraniční spolupráci. Také šetření, které bylo realizováno za kooperace studentů obou univerzit, se zabývalo právě možnostmi rozvoje odkazu hornictví pro přeshraniční

spolupráci. Cílem zde byla sice primárně Stříbrná stezka a její znalost, ovšem tematicky se šetření rozšířilo obecně na potenciál hornictví pro přeshraniční aktivity. Zjištění, jaké znalosti mají tamní obyvatelé o tomto společném dědictví, je významným předpokladem pro vytvoření kulturního regionu. Výsledky budou následně konzultovány také ve školách a obcích, například s ohledem na vyzdvižení významu regionálních tradic v rámci výuky.

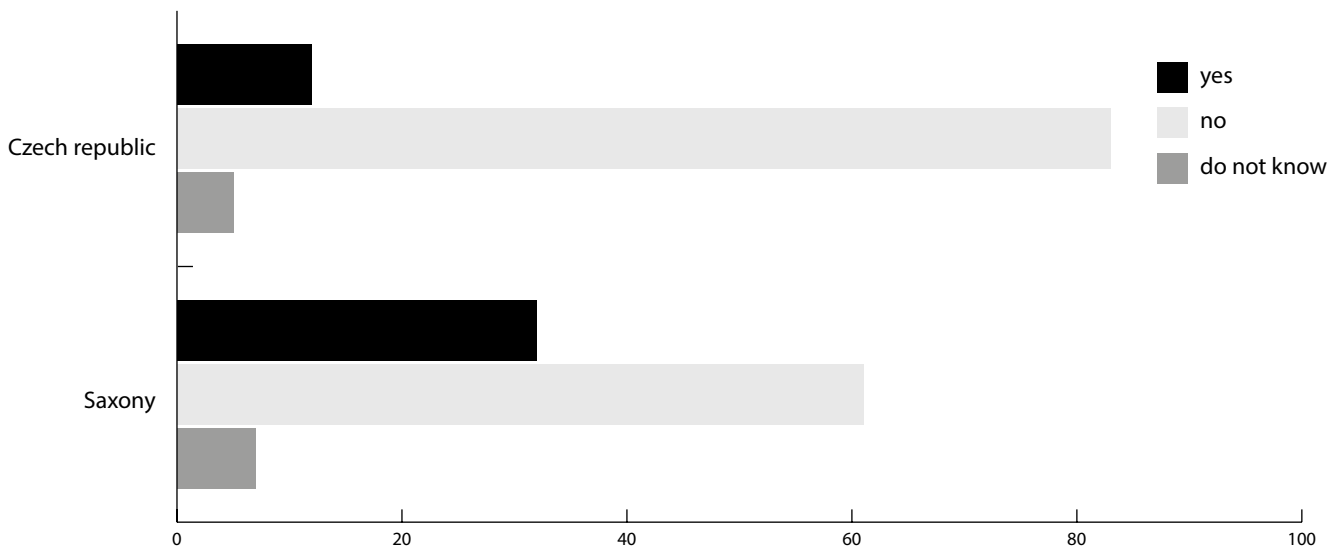
Cílovou skupinou bylo místní obyvatelstvo žijící ve zmíněných městech a jejich okolí. Dotazník tvořilo 7 uzavřených otázek zaměřených především na znalost Stříbrné stezky, zkušenost s jinými památkami a postoj k přeshraniční spolupráci.

Graf 2: Navštívili jste někdy nějakou památku cestovního ruchu v sousední části Krušných hor?

Údaje v %
Zdroj: autor (vlastní šetření 2016)

Figure 2: Have you ever visited a heritage site in the neighbouring part of the Ore Mountains?

Note: Percentages
Source: Author (own survey, 2016).

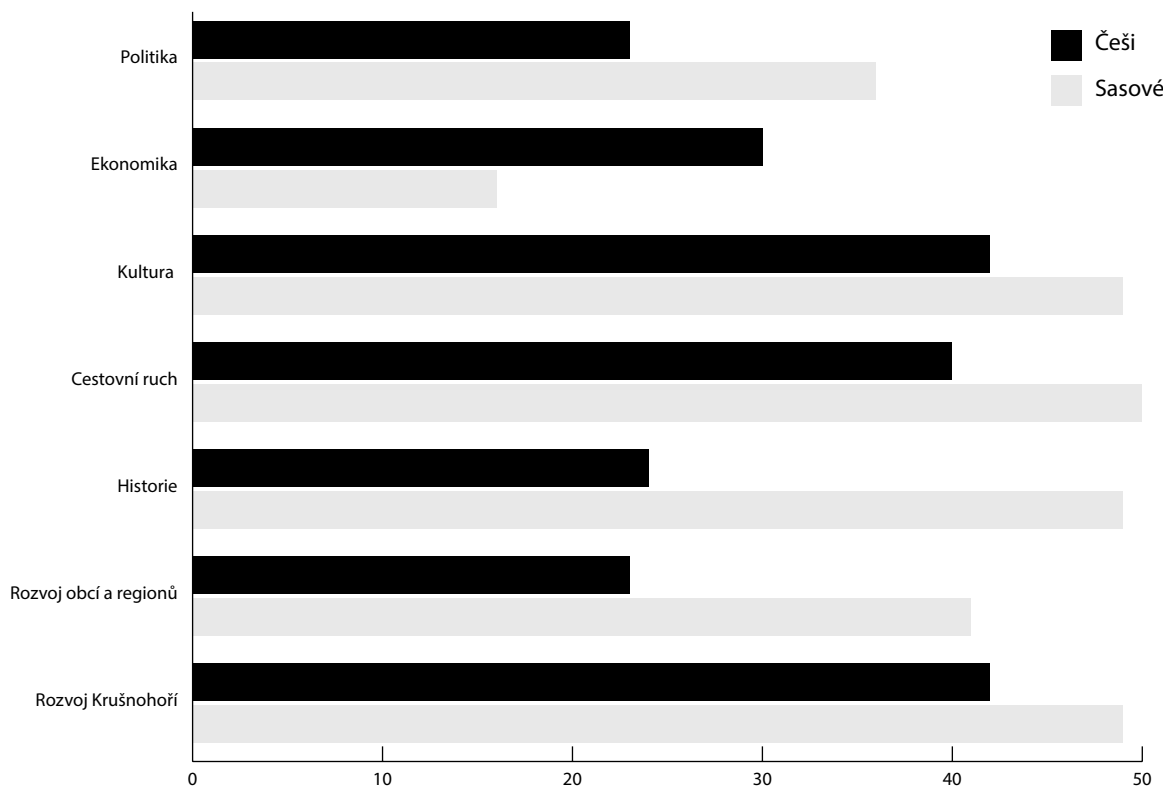
Při výběru respondentů jsme vycházeli z kontaktů studentů, kteří znají tamní strukturu obyvatelstva. Výzkum byl soustředěn do července 2016 (předtím byl proveden předvýzkum, jehož cílem bylo optimalizovat dotazník). Dotazování probíhalo za pomoci studentů, ti byli nejprve seznámeni s metodologií kvantitativního výzkumu a sběru dat a následně se podíleli na sběru a částečně také na vyhodnocování. Výběr byl kvótní (podle pohlaví, věku a dalších charakteristik tak, aby odrazil demografickou strukturu pohraničních oblastí, resp. Karlovarského a Ústeckého kraje a Sasko) s drobnými odchylkami ve věkové skladbě na české straně – vzhledem k malému

geografickému území, na něž vede Stříbrná stezka. Na české straně bylo shromážděno 350 dotazníků, na saské 550.

Výsledky šetření

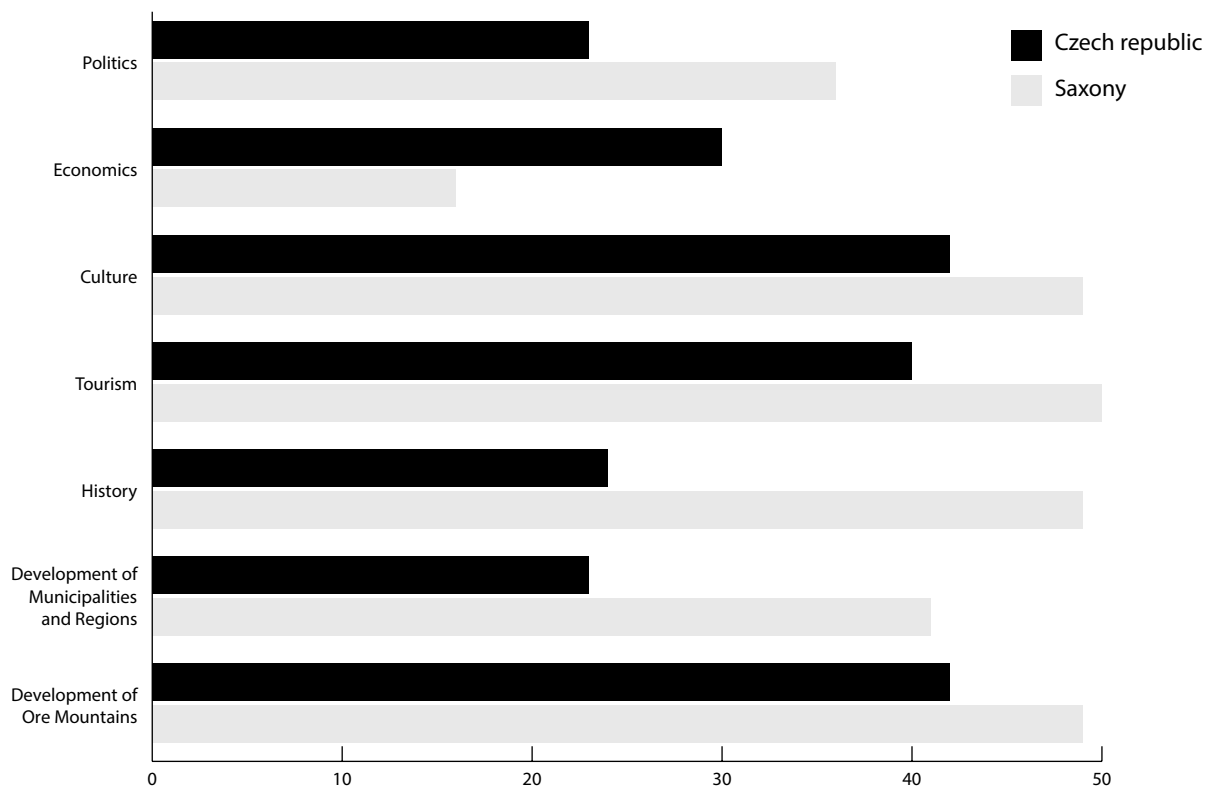
Z výsledků plyne, že u většiny obyvatel českého a saského Krušnohoří nadále přetrvávají takové vzorce chování, které většinově vedou k nezájmu o sousední zemi.² V případě českého pohraničí projevuje nezáměr 49 % respondentů, u Sasů se jedná o 53 %. Tento trend byl výsledkem již celé řady šetření, v tomto případě snad přesto můžeme konstatovat, že se v obou zemích pomalu a postupně snižuje počet těch obyvatel, kteří

Graf 3: Jaká témata mají podle vás potenciál pro přeshraniční spolupráci?

Údaje v %
Zdroj: autor (vlastní šetření 2016)

Figure 3: In your opinion, which themes have a potential for cross-border cooperation?

Note: Percentages
Source: Author (own survey, 2016).

nemají o sousedskou zemi zájem. Z výsledku je také zřejmé, že zájem o sousedskou zemi je poněkud vyšší v případě České republiky, což neodpovídá výše uvedené skutečnosti, že Sasko je v přeshraniční spolupráci aktivnější. Je zřejmé, že různé iniciativy a aktivity, které mají za cíl podporu přeshraniční spolupráce, se vyskytují zejména ve větších saských městech zkoumaného území, jako například Annabergu, Marienbergu nebo Freibergu. Zájem o sousedskou zemi může být na české straně větší i díky tomu, že dotazování probíhalo na velmi malém území, všestranně a intenzivně spolupracujícím se sousedními saskými regiony. Teritorium výzkumu je svým zohledněním míst ležících na Stříbrné stezce poněkud zdeformováno, což může vést k mírně příznivějším výsledkům ve prospěch české strany. Zájem o sousedskou zemi byl o něco větší u mužů než u žen a významným kritériem zde bylo vzdělání – čím vyšší dosažené vzdělání, tím pozitivnější postoje vůči sousedské zemi. Rozdíl podle vzdělání byl zřejmý i v dalších otázkách.

I vzhledem k výše uvedeným výsledkům jistě nepřekvapí, že také v otázce, zda respondenti navštívili někdy nějakou památku ze sousední oblasti Krušných hor, registrujeme převážně nesouhlasné odpovědi. V případě Čechů se jedná o 83 % respondentů, kteří uvedli, že nikdy v saském Krušnohoří žádnou památku nenavštívili. O něco méně než dvě třetiny respondentů, konkrétně 61 %, odpovědělo to samé na saské straně. Pro marketéry v oblasti přeshraniční cestovního ruchu se tak jedná o velkou výzvu, obyvatelstvo na obou stranách hranice je většinou netknuto informacemi o památkách v pohraničí, jak si ukážeme ještě níže, a většinou ještě žádnou z nich nenavštívilo. A bez povědomí místních o kulturním dědictví na druhé straně hranice nelze dobře konstruovat

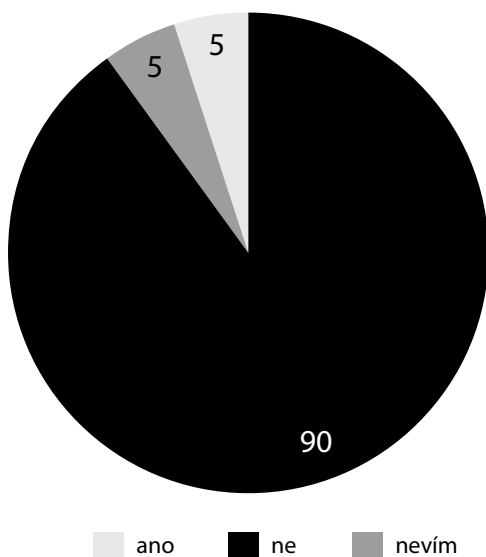
kulturní region. Vzhledem k tomu, že informace o většině památek jsou dnes k dispozici v obou jazycích (s tím, že jisté deficity existují na německé straně Krušnohoří s ohledem na češtinu), je především úkolem přeshraničního destinačního managementu a marketingu, aby na tyto specifické památky dostatečně upozornil.

V doplňující otázce pak respondenti mohli uvést, kterou konkrétní památku nebo alespoň které konkrétní místo z druhé části Krušných hor navštívili (za účelem kulturního vyžití). Na české straně se nejčastěji objevovaly Karlovy Vary, které ještě můžeme řadit do Podkrušnohoří, z hornických měst se pak ojediněle objevil Jáchymov. V případě saské strany se skutečně ojediněle objevily Annaberg-Buchholz a Schwarzenberg s odkazem na tamní vánoční trhy či jiné slavnosti (při nichž se ukazuje též hornická tradice v podobě tradičních ručních prací, krojovaných průvodů atd.). S ohledem na blízkost státní hranice u oblasti hraničního přechodu Potůčky pak nepřekvapilo, že někteří z Čechů, kteří navštívili sousedskou zemi, uvedli štoly v sousedním Johanngeorgenstadtu.

Pokud se tedy dnes objevují aktivity, jejichž cílem je propojit Krušnohoří na obou stranách hranice jako region cestovního ruchu s odkazem na hornictví a tradici dobývání rud, pak je třeba tyto aktivity důrazněji připomínat (např. včetně společných internetových stránek v češtině a němčině, naučné stezky a dalších).

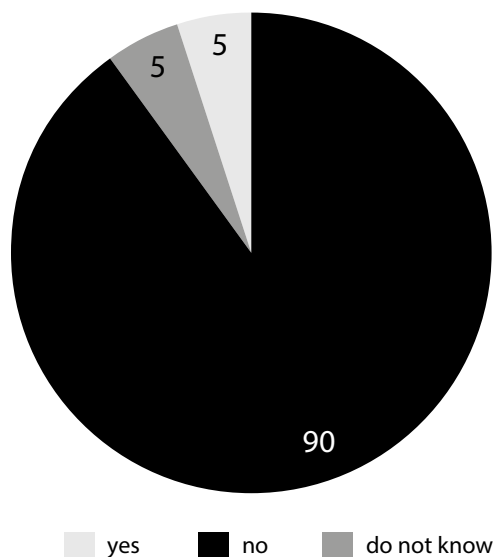
Třetí otázka z tohoto šetření zjišťovala, která témata mají podle mínění respondentů potenciál pro rozvoj přeshraniční spolupráce. Tato otázka byla do šetření včleněna proto, abychom zjistili, jakou úlohu v přeshraniční spolupráci může sehrávat kultura. Z výsledků je patrné, že jsou to zejména kultura, cestovní ruch a také oblast Krušných hor, tedy

Graf 4: Znáte Stříbrnou stezku? (čeští respondenti)

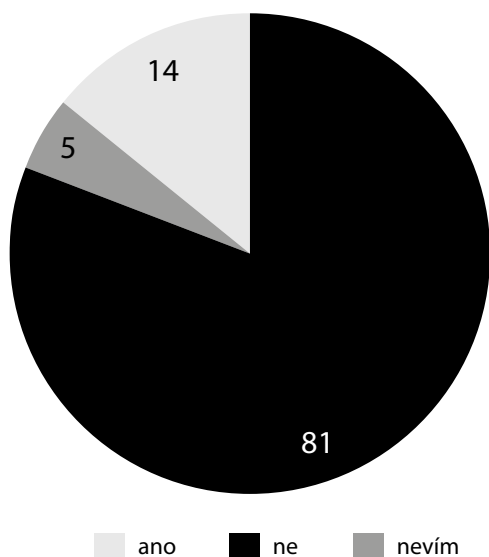
Údaje v %
Zdroj: autor (vlastní šetření 2016)

Figure 4: Do you know the Silver Road? (Czech respondents)

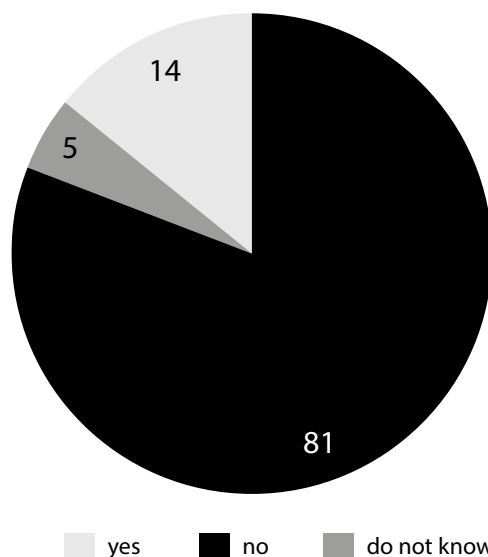
Note: Percentages
Source: Author (own survey, 2016).

Graf 5: Znáte Stříbrnou stezku? (saští respondenti)

Údaje v %
Zdroj: autor (vlastní šetření 2016)

Figure 5: Do you know the Silver Road? (Saxon respondents)

Note: Percentages
Source: Author (own survey, 2016).

obecně vzato „měkká“ a nekonfliktní témata, ve kterých vidí populace v obou zemích potenciál pro rozvoj přeshraniční spolupráce. Ve všech těchto oblastech pozorujeme poněkud pozitivnější mínění u Sasů. V některých bodech se přitom odpovědi poměrně silně liší, což se vztahuje zejména k hodnocení historie (zde můžeme předpokládat, že se jedná zejména o nejnovější konfliktní historii). Češi (zejména ti starší, kteří byli socializováni socialistickým školstvím, jak ukázaly výsledky) jsou podle všeho nadále zatíženi zejména historií z doby nacismu, což se patrně projevuje jako indikátor, který je vede k menší otevřenosti v této oblasti. Na druhou stranu předchozí šetření ukázala, že zejména nekonfliktní historie, tedy ta mimo 20. století, má i na české straně jistý pozitivní potenciál k rozvoji aktivit v přeshraniční spolupráci [Houžvička, Novotný 2007].

Saská strana by si také silněji než strana česká dovedla představit kooperaci v oblasti rozvoje obcí a regionů a pak také v politice. Češi se k tomu přiklánějí podstatně méně často, v případě ochoty spolupracovat na přeshraničním rozvoji obcí a regionů je ochota skutečně velmi malá, takřka poloviční oproti Sasům. Naopak výrazně větší ochotu vykazuje ČR v případě spolupráce v otázkách ekonomiky. To je oblast, v níž však zase německá strana hodlá rozvíjet spolupráci podstatně méně často. Vzhledem k nadále přetrvávajícím ekonomickým nerovnostem mezi oběma pohraničními úseky je zřejmé, že Češi vidí více potenciálního zisku z takovéto spolupráce. Jinými slovy: jistě se například více českých firem může vzhledem k cenovým rozdílům uplatnit na německém trhu než naopak. Také například zájem o práci na druhé straně hranice je u Čechů výrazně větší. U Sasů tyto potřeby fakticky neexistují. Ve zkoumané oblasti karlovarského pohraničí je pendlerství zejména v oblasti služeb, gastronomie a cestovního ruchu poměrně rozšířené. Je to dáno mimo jiné i dobrými znalostmi německého jazyka u tamních Čechů.

Poměrně velký zájem kooperovat je patrný v oblasti cestovního ruchu. U Čechů ho vykazovalo 40 % respondentů, u Sasů dokonce každý druhý. Evidentně je tento deklarovaný zájem v rozporu s tím, jak se pak Češi a Němci chovají v krušnohorském pohraničí, protože z šetření plyne, že zájem o památky a pamětihodnosti sousedské země není tak veliký, dokonce je patrné, že většina tamních obyvatel ještě žádnou z památek nenavštívila. Přesto je však na místě, považovat to za dobrý předpoklad pro rozvoj přeshraničních aktivit v těchto oblastech. Ty by měly více zohledňovat také mladou generaci a měly by více odpovídat trendům v současné marketingové komunikaci, zejména s ohledem na využívání nejnovějších médií a sociálních sítí.

Z šetření dále plyne, že většina respondentů na obou stranách hranice nezná hornické památky sousední země. V případě Čechů se jednalo o 85 % respondentů, o 2 procentní body méně to bylo u Sasů. Kooperace v tak klíčové oblasti, jakou je hornictví, která je naprosto esenciální i tím, že dala Krušným horám (též Rudohoří) svůj název, je tak sice již poměrně rozvinutá, v povědomí obyvatel obou částí pohraničních úseků však dosud není fakticky přítomna. Hornictví tak obyvatelé považují za tradici, kterou vnímají pouze ve své části pohraničí, nikoli však v pohraničí sousední země. Destinační management by se tedy měl bezesporu vydat cestou rozšiřování vědomostí o montánních památkách druhé země.

Ke zvážení samozřejmě zůstává aktivní působení nikoli pouze v informačních centrech nebo v různých vzdělávacích a kulturních střediscích v daných regionech a na internetu, ale také a především ve školách. Regionální dějiny jsou zejména v České republice, ovšem také na saské straně poněkud opomíjeny. Patří však do současných trendů výuky (nejen) historie, která se snaží zprostředkovat dějiny s patřičnou blízkostí. A jaké jiné dějiny než ty regionální můžeme takto prezentovat?

Ani sama Stříbrná stezka není známým produktem cestovního ruchu. U Čechů ji nezná 90 % respondentů, u Sasů 81 %. S podivem je tento nedobvý výsledek zejména na saské straně, na níž se vynakládá na prezentaci stezky výrazně více peněz, než je tomu na české straně, kdy na české území vede pouze několik kilometrů dlouhá odbočka tohoto projektu. Opět je to tedy především výzva pro zaměstnance v oblasti cestovního ruchu v obou pohraničních oblastech, případně i pro donátory výzkumu, univerzity a další výzkumná či jiná zařízení, aby se pokusily tento projekt více propagovat. Hodila by se patrně i interaktivita a poukazování na specifika této montánní stezky za pomoci nejnovějších médií a nejnovějších technik marketingové komunikace.

Závěr

Studie nás vede k několika závěrům. Za prvé je zřejmé, že téma hornictví má v praktické přeshraniční spolupráci mezi Českou republikou a Svobodným státem Sasko své místo. Jedním z důkazů je společná aktivita českých a saských institucí z obou stran Krušných hor, jejímž cílem má být zapsání hornických památek na seznam světového kulturního dědictví UNESCO. Podobnou přeshraniční záležitostí s takto vysokým cílem nikde jinde v českém pohraničí nenalezneme. V Drážďanech 20. ledna 2014 podepsali tehdejší ministři kultury společnou dokumentaci k česko-německé žádosti o zápis „Hornické kulturní krajiny Erzgebirge/Krušnohoří“ na Seznam světového dědictví UNESCO. Tímto aktem byly završeny více než patnáctileté přípravné práce, jejichž cílem je zařazení Krušných hor mezi největší skvosty světového kulturního dědictví.

Za druhé, tradice hornictví je podstatně více rozšířena na saské straně. V každém případě občané v Krušných horách nemají povědomí o této tradici na druhé straně hranice. Neexistuje tak jakési společné povědomí o sdílených hodnotách. Výzkum totiž ukázal, že respondenti většinou neznají hornické památky sousedské země. Významným závěrem je tak to, že je třeba vylepšit přeshraniční marketingovou komunikaci, což se vztahuje jak na dotčené saské instituce, které se zabývají regionálním rozvojem a cestovním ruchem, tak na subjekty na úrovni krajů Karlovarského a Ústeckého. Na české straně by se do těchto aktivit pravděpodobně měl zapojit také Czech-Tourism coby klíčová příspěvková organizace MMR, která má marketingovou komunikaci a destinační management ČR v zahraničí na starosti.

Za třetí, právě nízká znalost jednotlivých relevantních hornických památek je evidentně východiskem pro posílení přeshraničního destinačního managementu. Aktivita by patrně měly probíhat dvojjazyčně, protože jazyková bariéra se ukazuje i nadále být poměrně zásadním problémem pro česko-saskou přeshraniční spolupráci, což plyne i z předchozích realizovaných šetření. Vedle těchto propagačních aktivit je třeba komplexněji propracovat marketingovou komunikaci, která by měla silněji využívat možnosti nových médií. Je třeba posílit také edukaci, tedy povědomí o montánním regionu jakožto kulturním regionu zejména ve školách. Vzdělávací projekty je možné realizovat i v rámci přeshraničních programů mezi ČR a Svobodným státem Sasko. To však není možné bez vytvoření funkční sítě relevantních institucí, které by společnými silami sledovaly posílení přeshraničního cestovního ruchu v této oblasti jako svůj cíl. Inspirací mohou být jiné podobné aktivity nebo oblasti s přeshraničním destinačním managementem.

Jako shrnutí dosavadních závěrů uvádíme ještě SWOT analýzu dosavadního fungování krušnohorských památek, která může sloužit jako východisko pro další rozvoj společného destinačního managementu. Pokud analyzujeme silné a slabé stránky krušnohorských památek, především pak jejich dosavadní marketingové prezentace, pak za silnou stránku můžeme považovat historický význam jejich tradice a výraznou snahu o kooperaci místních subjektů (obcí, krajů a dalších), které slibují navýšení návštěvnosti a celkovou kultivaci tohoto historického industriálního přeshraničního prostoru. Slabinou je zde naopak dosavadní marketingová komunikace, která není dosud příliš orientována přeshraničně, jinými slovy neexistují například odkazy na podobné památky v druhé části pohraničí a také v propagačních a informačních materiálech není vždy jasně poukazováno na význam dané památky v rámci společného působení Čechů i Sasů, ale ani na jeho kulturní roli pro krajinu Krušnohoří. Dosavadní marketingové působení můžeme v mnoha ohledech označit za převážně konzervativní s malou ochotou k marketingovým inovacím. Pokud se podaří zapracovat na odstranění těchto nedostatků, pokud tedy dojde k vyšší míře inovace zejména při budování přeshraničního marketingu, skýtá to jistě příležitosti i pro navýšení návštěvnosti. Hrozbou nadále zůstává zejména jazyková bariéra a také odlišné právní prostředí v obou zemích, což může negativně ovlivnit například získávání financí pro podpůrné bilaterální projekty či pro publikace nebo jiné informační materiály. Problémem je také malé povědomí obyvatel o tradici dobývání rud.

literatura

- Buttimer, Anne. 1969. „Social Space in Interdisciplinary Perspective.“ *Geographical Review* 59 (3): 417-26, <http://dx.doi.org/10.2307/213485>.
- Davidson, Rob, Robert Maitland. 1998. *Tourism Destination*. London: Hodder & Sloughton.
- Döring, Jörg, Tristan Thielmann (eds.). 2008. *Spatial Turn. Das Raumparadigma in den Kultur- und Sozialwissenschaften*. Bielefeld: Transcript.
- Faist, Thomas. 2016. „Cross-Border Migration and Social Inequalities.“ *Annual Review of Sociology* 42 (3): 323-346, <http://dx.doi.org/10.1146/annurev-soc-081715-074302>.
- Giddens, Anthony. 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, Erving. 1963. *Behavior in Public Places; Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: Free Press of Glencoe.

- Hajek, Walter. 2014. *Mineralien aus dem Erzgebirge. Revier der Bergstadt Marienberg im sächsischen Erzgebirge*. Clausthal-Zellerfeld: Papierflieger Verlag GmbH.
- Houžvička, Václav, Lukáš Novotný. 2007. *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí. Sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Jakle, John A. 1971. „Time, Space, and the Geographic Past: A Prospectus for Historical Geography.“ *The American Historical Review* 76 (4): 1084-1103, <http://dx.doi.org/10.2307/1849242>.
- Jeřábek, Milan, Jaroslav Dokoupil, Tomáš Havlíček. 2004. *České pohraničí. Bariéra nebo prostor zprostředkování?* Praha: Academia.
- Jetmar, Marek. 2007. *Meziregionální a přeshraniční spolupráce v cestovním ruchu*. Praha: MMR.
- Kastner, Quido. 1996. „Osídlování českého pohraničí od května 1945.“ *Working Papers* 96: 12. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kurczewska, Joanna. 2009. „Border Metaphors in the Polish Sociology of Borderlands.“ *Polish Sociological Review* 166 (2): 193-212.
- Loftus, Bethan. 2015. „Border Regimes and the Sociology of Policing.“ *Policing & Society* 25 (1): 115-125, <http://dx.doi.org/10.1177/0967010614530458>.
- Musil, Jiří, Jan Müller. 2008. „Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze.“ *Sociologický časopis* 44 (2): 321-348.
- Müller, Hermann. 2014. *Die Erzgänge des Annaberger Bergrevieres. Erläuterungen zur geologischen Spezialkarte des Königreichs Sachsen*. Drážďany: Saxoniabuch Dresden.
- Novotný, Lukáš. 2009. *Zmizelý Čechy: Západní Krušnohoří*. Praha: Nakladatelství Paseka.
- Novotný, Lukáš. 2015. „„Velká“ sociologická teorie v „malém“ česko-německém pohraničí.“ Pp. 17-30 in Milan Jeřábek (ed.). *Výzkum českého pohraničí*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.
- Novotný, Lukáš. 2016. „Přeshraniční cestovní ruch na příkladu Evropského regionu Dunaj-Vltava.“ *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 3: 169–181, <http://dx.doi.org/10.14712/23366478.2016.45>.
- Omoniyi, Tope. 2014. „A Borderlands' Perspective of Language and Globalization.“ *International Journal of the Sociology of Language* 227: 9-23, <http://dx.doi.org/10.1515/ijsl-2013-0085>.
- Pásková, Martina, Josef Zelenka. 2002. *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj.
- Peck, Jamie. 2011. „Geographies of Policy: From Transfer-Diffusion to Mobility-Mutation.“ *Progress in Human Geography* 35 (6): 773-797, <http://dx.doi.org/10.1177/0309132510394010>.
- Pffor, Herbert. 2013. *Zu Gast bei den Bergleuten im Freiburger Silberbergbau*. Erfurt: Sutton Verlag GmbH.
- Rojík, Petr. 2000. *Historie cínového hornictví v západním Krušnohoří*. Sokolov: Okresní muzeum a knihovna Sokolov.
- Ross, Kristin. 1988. *The Emergence of Social Space*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sainaghi, Ruggero. 2006. „From Contents to Processes: Versus a Dynamic Destination Management Model.“ *Tourism Management* 27: 1053-1063, <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2005.09.010>.
- Schäfers, Bernhard. 2006. *Stadtsoziologie. Stadtentwicklung und Theorien-Grundlagen und Praxisfelder*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Withers, Charles W. J. 2009. „Place and the „Spatial Turn“ in Geography and in History.“ *Journal of the History of Ideas* 70 (4): 637-658, <http://dx.doi.org/10.1353/jhi.0.0054>.
- Zich, František. 2001. „The Bearers of Development of the Cross-Border Community on Czech-German Border.“ *Sociological Papers* 01:4. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Zich, František. 2005. *Člověk v pohraničí. Výzkum přeshraničních vlivů působících na obyvatele ČR*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.
- Zich, František. 2007. *Přeshraniční vlivy v českém pohraničí (Přeshraniční spolupráce v pohraničí jako evropeizace zdola?)*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.
- Zich, František, Petra Anýžová. 2016. *Konfrontace hodnot v pozdní modernitě. Česko a Hlučínsko v evropském kontextu*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Lukáš Novotný působí na Katedře politologie a filozofie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Dlouhodobě se zaměřuje na politiku německy mluvících zemí a na sociologii mezinárodních vztahů a evropské integrace. O těchto tématech publikuje v ČR i zahraničí. Lze jej kontaktovat na adrese: novotny.l@centrum.cz

poznámky

¹ V samotném Ostrově, resp. ve Vykmánově u Ostrova, se pak nalézají mimo jiné i Rudá věž smrti, která je národní kulturní památkou České republiky. Právě tato budova do značné míry symbolizuje utrpení vězňů, v 50. letech minulého století sloužila jako tůňárna uranové rudy v komunistickém pracovním táboře Vykmánov II.

² Na tuto skutečnost upozornily i předchozí výzkumy, ať již dnes neexistujícího výzkumného týmu Sociologického ústavu AV ČR České pohraničí [např. Zich 2001; Houžvička, Novotný 2007], nebo výzkumy z pozdější doby, realizované například v rámci Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem [Novotný 2015]. Počty aktivních nositelů přeshraniční spolupráce v těchto výzkumech nejsou nikdy příliš vysoké, což dokládá patrně nadále přítomnou existenci zábran a bariér v myšlení lidí z doby studené války.